

חיוב מזונות האב - רק לצרכים בסיסיים ורק לפי יכולתו¹

בבתי הדין ובבתי המשפט עולה מדי יום ביומו שאלת חיובו של אב במזונות ילדיו כאשר הוא עני, או ששכרו נמוך, והוא מתקשה לעמוד בתשלום דמי המזונות. מהי אחריותו של האב למזונות ילדיו? האם הינו כבעל חוב? האם חייו קודמים לחיי ילדיו? לשאלה זו מצטרפת השאלה מהו שיעור המזונות בו חייב האב מן הדין, האם כעני שבישראל ובמזונות הכרחיים בלבד, או לפי רמת החיים המתאימה לרמתה הסוציאקונומית של המשפחה הספציפית?

נקדים ונאמר: משפחה היא ברית, ברית בין האיש והאשה, בין ההורים לילדיהם ובין הילדים להוריהם. משפחה במהותה כוללת דאגה אמיתית בין חבריה, בין בני הזוג ובין ההורים והילדים. הילדים מחויבים בכבוד הוריהם ובדאגה לשלומם ורווחתם, "מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא" (קידושין לא, ב), וכך גם על ההורים לדאוג לשלומם ורווחתם של ילדיהם יוצאי חלציהם - "למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות, ויש אומרים אף להשיטו במים" (שם כט, א). חובות אלו הינם חובות מוסריים ואנושיים בסיסיים, שאינם צריכים שום חיוב דיני-הלכתי כדי שהאדם ינהג על פיהם. אף בעלי החיים, ואפילו האכזריים שבהם, דואגים ומרחמים על בניהם. אין הבדל בזה בין בן לבת ולא בין האב לאם - כשם שמצופה מהאב לדאוג לילדיו בפרט בהיותם חסרי ישע ויכולת 'כרחם אב על בנים' וכו' (תהילים קג, יג). כך ויותר הציפיה מהאם, 'התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה?' (ישעיה מט, טו). כל אב ואם יעדיפו את טובת ילדיהם וחייהם על פני חייהם שלהם. כך האיש יקריב את עצמו למען חייה של אשתו והאשה תקריב את חייה למען בעלה, ואף לא יעלה אדם על דעתו כי הכלל של 'וחי אחיך עמך' - חיך קודמים לחיי חברך' (ב"מ סב, א) יחול גם ביחס ליוצאי חלציו או לאשת בריתו, וכל אב ואם ימסרו את נפשם כדי להציל את יוצאי חלציהם. על יעקב אבינו נאמר "והוא עובר לפניו מצב כה קיצוני של רעב עד שאם שהייתה רכה וענוגה "תרע עינה באיש חיקה ובבנה וביתה

1 להשלמת הדברים והרחבתם מומלץ לעיין במאמרי 'שיעור גובה המזונות הראוי' ו'שיעור גובה המזונות הראוי - המשך', ו'מזונות קטני קטנים - צדקה או חיוב משפטי, הלכה וחוק אזרחי' [אפשר לקבל אותם בפנייה אישית למייל שלי. א"א.]

ובשליטה היוצאת מבין רגליה ובבניה אשר תלד" וכו' (דברים כח, נז). מנהג כל אב ואם באשר הם ללכת למרחקים ולסכן נפשם בכדי להביא טרף לעולליהם, כמאמר הכתוב "היתה כאוניות סוחר ממרחק תביא לחמה, ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה" (משלי לא, יד). הדברים פשוטים ואין צריך להאריך בהם. כך הוא הטבע האנושי הבסיסי של האדם באשר הוא אדם, ובזה אין שום הבדל בין אב לאם. ודאי שהורים יצמצמו מרצונם במזונותיהם שלהם בשביל שלעולליהם יהיה אפילו מעבר למזון ההכרחי, ואף בשביל חוגים ומותרות וכדומה שאינם הכרח. וכך הדריכונו חז"ל (חולין פד, ב):

דרש רב עזריא, זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי: מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט - לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהן תלויין בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

ותמה הגאון מבראד רבי אריה יהודה ליב הלוי ב'לב אריה' שם, וכי מניין יש לו לספק לאשתו ובניו מלבד שיש לו? ותיריך:

היינו ממה שמצמצם עצמו לאכול ולשתות פחות מכדי היכולת, מזה יוכל לפזר על אשתו ובניו יותר מכדי יכולתו, דאל"כ מאין יבוא עזרו לכבדם יותר מאשר תשיג ידו... ובכזה אמרו בכתובות עושה צדקה בכל עת זה הון אשתו ובניו.

אם כן, זה שההורים דואגים לילדיהם יותר מאשר לעצמם, ומוכנים לחסוך מפתם ואף למות ברעב ולא לראות את בניהם גוועים, טבע העולם הוא, ומוסר בסיסי הוא. וכאן מונח מוקש גדול. יש מקום לטעות ולחשוב כי ביה"ד יכפה את ההורים להתנהגות הבסיסית הנ"ל, וממילא במקום שקיים חשש של מיתה ברעב או הזדקקות לצדקה נכפה את האב ואת האם לתת את פיתם ולמסור את נפשם למען ילדיהם **בעל כורחם**. ומכאן מגיעים לעיתים קרובות לאבסורד גדול, שנוטלים מהאב את כל ממונו, ונשאר הוא בעירום וחוסר כל, ובלבד שילד יהיה מזון משובח ובשפע גדול, ביגוד כפי צו החברה והאופנה, וחוגים ובילויים וכל שאר מותרות המקובלות בדור השפע והנהנתנות, שהרי, לכאורה, האב משועבד לרווחת בנו. אך על כגון דא שאינו אמיד נאמר (ב"ב ח, ב) "ופקדתי על כל לוחציו, ואמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב ואפילו על גבאי צדקה". ומפורש בירושלמי (קידושין א, ז) שאפילו חובות האב כלפי בנו הנלמדים מדאורייתא, האמורים במסכת קידושין הנ"ל, אין לכופו עליהם. וזה לשונו:

מה למצוה או לעיכוב [מיבעיא ליה אם מצות האב על הבן למצוה לחוד וקרא עצה טובה קמ"ל לאב לעשות כן לבנו, או דלמא אפילו לעכב וכופין אותו על כך (קרבן העדה)], נשמענה מן הדא, בר תרימה אתא לגבי רבי אימי אמר ליה פייס לאבא דיסביני אתא [בר תרימא ביקש מרבי אמי שישכנע את אביו להשיאו אשה], פייסיה ולא קביל עלוי [ורבי אמי לא כפה אותו על כך], הדא אמרה למצוה, אין תימר לעיכוב הוה ליה לכופניה.

וכן פסק כירושלמי בשו"ת הרשב"א חלק ב סי' שכא:

אבל בכור שהוכר ויש לו ולא רצה האב לפדותו הוא חייב לפדות את עצמו **וכופין אותו ולא את האב. שדבר זה למצוה נאמר ולא לעיכוב.** וכן נראה לי ממה שאמרו בירושלמי בפ"ק דקדושין גבי מצות הבן על האב, דגרסינן התם מה למצוה או לעכוב, כלומר מה שאמרו שמצוות אלו לאב על הבן למצוה בלבד ולא לעיכוב או אפילו לעיכוב. נשמענה מן הדא, בר גרדא אתא לגביר דאמר ליה לאבא (דיסכנון) [דיסביני]. אתא אמר ליה ולא שמע ליה, הדא אמרה למצוה, אין תימר לעכוב הוה ליה מכופניה. ע"כ. **ונראה שעל כל מצוות הבן על האב השנויות שם, למולו לפדותו להשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר, אמרו כן,** ולא על להשיאו אשה ולהשיטו בנהר בלבד. שאם כן היה להם לפרש ולהוציאו להשיאו אשה למצוה או לעכב.

וכן נקט ר"ש מקינון בספר הכריתות ח"ה שער ב אות מה, וכן פסק בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' א אות ו. וכ"פ בשו"ת דברי שלום לרבי שלום יצחק מזרחי (שהיה דיין בביה"ד הגדול) חלק יו"ד סי' קלט, ועיי"ש שהביא מחלוקת בדין מילה ופדיון הבן אי נקטינן כרשב"א או שהירושלמי עוסק רק בחלק מהמצוות, אך לכו"ע בחיוב ללמדו אומנות וכד' אין מי שסובר שכופין את האב. וכך כתב בנתיבות המשפט לגר"ח אלגאזי על דברי רבנו ירוחם נתיב כג חלק ה, וכ"כ בלב אריה הנ"ל שיש להבדיל בין חיובים שביד ביה"ד ובסמכותו לכפות לבין חיובים מוסריים שאסור לביה"ד להתערב בהם, ודיין הכופה על כך הרי הוא גזלן ועתידי ליתן את הדין.

לפיכך, שומה על ביה"ד לבדוק שני דברים בטרם יתערב ויפסוק דין בכפיית תשלום מזונות. ראשית יבדוק ויבחן ביה"ד מהי יכולת האב, ושנית יבחן ביה"ד בכלים מקצועיים מהם צורכי הילד האמיתיים, ומהם המרכיבים שעליהם ניתן לכפות רק באב שיש לו יכולת. כבר ראינו לעיל בירושלמי שאע"פ שהאב מחויב ללמד בנו תורה ואומנות ולהשיאו אשה וכד' ביה"ד יכול לנסות ולפייסו לעשות כך אך לא ניתן לכפות על כך, וכתבו בקרבן העדה ושיירי הקרבן שם שאף על לימוד אומנות לא ניתן לכוף, ולפיכך כל התשלום עבור הוצאות חינוך וק"ו חוגים וכד' צריך להיות בהסכמה וללא כפייה. ובעניין המזונות והכסות ושאר צרכים ועלותם הריאלית הארכנו רבות במקום

אחר² והוכחנו כי ילד ממוצע צורך מזונות ומלבוש ושאר צרכים בסכום של כ-700 800 ₪ לחודש, וזה הרבה מעבר למזונות עני שאותם מחייב השו"ע. ואכמ"ל.

ועתה נדון בנידון דידן, דהיינו בשאלה מה היחס בין יכולת או אי יכולת האב, לבין חובתו לשלם מזונות לבניו. כוונתנו איננה למה שהבאנו לעיל, דהיינו כיצד ראוי לאב ואם נורמליים להתנהל ואיך עליהם לדאוג לילדיהם גם כשהם עניים, שבזה אין הבדל מוסרי טבעי בין האב לאם, ואדרבה, מצופה מהאם שתרחם על יוצאי חלציה יותר מהאב ולא תשליך אותם על אביהם לבדו בבחינת "יארוד ילדה ואבני מתא שדיא" (כתובות מט, ב), אלא אנו צריכים לדון מה ההלכה מחייבת את האב גם כנגד רצונו, ומה ביה"ד יכול לחייב ולהוציא ממנו בעל כורחו. צריך לזכור כי חובת הבן בכבוד הוריו ובדאגתו לרווחתם עולה על חובת האב, לבניו כמבואר ביו"ד סי' רנא סע' ג: "יקדים פרנסת אביו ואמו אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בניו", ובוודאי שהבן כשהינו בן דעת וכ"ש כשהינו בר מצוה אסור לו לקחת מאביו הדחוק 'ויאכל וחדי', בעוד אביו 'טוחן בריחיים' ונאנק תחת עול המזונות. בשיח הזכויות הרדיקלי של תרבות המערב זכויות הילד קודמות לכל דבר, והוריו, ובפרט אביו, צריכים לרקוד לפי החליל שלו ולספק לו את כל מאוויי ושגינותיו. אבל היהדות דורשת להיפך, שהילד הוא זה שיכבד את הוריו וידאג לרווחת מולידיו שהיו שותפים עם השי"ת ליצירתו והבאתו לעולם ולהם הוא חב את חייו, והוא זה שצריך לדאוג לכל מחסורם, ואביו קודם לאמו (קידושין לא, א), ולומדים בגמרא מגוי עד היכן כיבוד אב, ושיש לו להפסיד הון כסף ולא לצער את אביו (שם).

אם כן, מהו חיוב המזונות שהטילו חז"ל על האב? חיוב המזונות נחלק לשנים, האחד מוסרי כנ"ל, והשני חיוב מדינאי שהינו בר כפיה. דהיינו, מכיוון שילדיו הקטנים הינם חסרי ישע ואינם יכולים לדאוג לעצמם, חייבו חכמים את האב מן הדין ובעל כורחו לספק להם את המינימום הנדרש, לא לפי עושרו, מעמדו וכבודו, אלא, כדי צורכיהם בלבד (שו"ע אה"ע סי' עג סע' ו, וח"מ וב"ש ריש סי' עא), דהיינו שיש לאב לזון ולהלביש את ילדיו מן הדין בכדי צורכם **כעני שבישראל**, ושיעור זה, **ורק זה**, ניתן לגבייה בכפיה ע"י ביה"ד. מעבר לכך, מעבר לצרכיהם הבסיסיים, האב בטוב לבו ובבחירתו יכול להעניק לילדיו ולפנק אותם כפי יד ה' הטובה עליו ובהתאם לדרכו החינוכית, אולם לא ניתן בשום אופן לכופו על כך. וז"ל המחבר בס"ע עג סע' ו:

בניו ובנותיו עד בני שש חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עושרו **אלא כפי צורכן בלבד**.

וכפי שביאר בחלקת מחוקק שם ס"ק ו:

2 מאמר 'שיעור גובה דמי המזונות הראוי' ומאמר 'שיעור גובה דמי מזונות - המשך' לעיל הע' 1.

דדוקא גבי אשתו דרשינן מקרא דעולה עמו וחייב לכבדה יותר מגופו, אבל בניו אם נותן להם כדי צורכן **ההכרחי** יוצא בזה.

אמנם, יש הרוצים לומר שדין זה שנותן להם כדי צורכם בלבד נאמר רק במדור וכסות ולא במזונות, ונימוקם עמם, שהרי במזונות אם יתן מעט הרי שהאם לא תעמוד על עצמה ויתן להם משלה, נמצא דלא גרע מאורחים ('ארחי פרחי') שחייב ליתן לה מזונות כדי שתוכל לתת להם ולא תקמץ ממאכלה. וראיה לדבר מלשון הרמב"ם בהלכות אישות פרק יב הל' יד ושו"ע סי' עא סע' א: "**כשם** שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים", ולדעתם גדר וגובה שיעור מזונות ילדיו הינו בהתאם לעושרו כפי שחייב לאשתו. ויש שפסקו כר"ן לחומרא שמקור החיוב הינו מכח חיובו לאשתו כנ"ל, אמנם גם הסוברים כן יודו שלאחר הגירושין, שהוא פטור ממזונות אשתו, ודאי שלילדיו חייב מחיוב עצמאי ושונה, כשיטת הרא"ש שאפילו בפנויה וארוסה חייב, אך במקרה זה ודאי שחייב בכדי צורכם בלבד, ולא עדיף חיוב מזונות מדין חיוב כסות ומדור.³ בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א סי' קו חילק בין מזונות וכסות, וכתב שבחייב מזונות לאשתו [נשואה] יודה הרא"ש שיש חיוב נוסף כדין 'ארחי פרחי' לזון את ילדיו, וחידש דהיינו במזונות, משא"כ בכסות הרי לא תיתן האם את כסותה שלה לילד, עיי"ש. ופשיטא דבמקום שאינו חייב במזונות האם, כגון גרושה או פנויה, יודה האג"מ שאינו חייב אלא מכח דעת הרא"ש וכפי צורכם בלבד. אכן גדולי האחרונים כתבו שהאב חייב, גם בהיות אשתו עמו וגם לאחר הגירושין, רק בכדי צורכם של הקטנים ולא לפי עושרו, ותירצו את דברי הרמב"ם "כשם" וכו' באופנים שונים. ואכמ"ל.

וכ"כ חלקת מחוקק סימן עא ס"ק א:

לא נתבאר אם די שנותן להם במזונות **כל דהו** או שצריך לזון אותם כשם שהוא זן את אשתו והם עולים עמה, ועי' בר"ן שכתב שמדין מזונות אימן נגעו בהם היה משמע קצת שצריך לזון אותם במזונות שנותן לאמם, אבל להרא"ש בדין הבא על הפנויה סוף סימן זה שאע"פ שאינו חייב במזונות שלה חייב הוא במזונות בנו הנולד ממנה, משמע קצת שאין הבן נגרר אחר אמו. ועי' בסי' עג סע' ו גבי כסות ה"ה מזונות, ועיין לקמן סי' קי"ד סע' ו.

בדבריו מוכח גם כן שדין חיוב כדי צורכם [בלשון הח"מ: מזונות כל דהו] נכון במזונות כמו בחיוב כסות ומדור, בוודאי לשיטת הרא"ש שהלכה כמותה. וכשם שבמתחייב לבת אשתו לזונה אינו חייב לפי כבודו וכבודה אלא רק מינימום כמשרה אשתו ע"י שלישי, כך גם בחיוב שחייבוהו חז"ל בילדיו הקטנים אינו חייב יותר מהמינימום. מקור הדין נמצא בירושלמי כתובות ה, ו:

3 במקום אחר הארכנו להוכיח שחיוב זה שלאחר מיתה או גירושין הינו חיוב קלוש. עיי' מאמרי ' מזונות קטני קטנים - חיוב משפטי או צדקה' (לעיל הע' 1).

אשתו עולה עמו אבל לא יורדת עמו, אלמנה ובניה יורדין אבל לא עולין, הפועלין עולין אבל לא יורדין, הבת לא עולה ולא יורדת.

וכפי שפסקו הרמב"ם הלכות אישות יט, יא והשו"ע סי' קיב סע' ו, וז"ל: האשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד. ושם להדיא ביארו שה"כשם", או בלשונם שם "כדרך שפוסקים", הינו לעניין תוקף הגבייה, ולא לעניין שיעור קצבת המזונות. וכ"פ בית שמואל שם ס"ק א: ואין זנין אותה לפי עושרו, כמ"ש בסי' ע"ג לעניין כסות. וכ"פ מגיד משנה הלכות אישות פרק יג הלכה ו:

ולא האשה בלבד וכו'. זה פשוט שהפרנסה והכסות הרי הן כמזונות, וכן הזכירו בגמרא בהרבה מקומות פרנסה בכלל מזונות. וכתב רבינו ואינו נותן להם כפי עושרו, לפי שלא הוזכר חילוק בין העשיר לעני אלא באשה. ופשוט הוא.

וביאר במעשה רקח הלכות אישות פרק יג הלכה ו, שטעם החילוק הוא משום שתוקף חיוב מזונות קטינים נמוך מתוקף חיובו לאשתו. וז"ל: ידוע שדעת רבינו שמזונות האשה הם מדאורייתא כמ"ש בריש פ"ב והכסות בכלל הפרנסה, משא"כ בבניו דאין חיובו מדאורייתא כלל. וק"ל. וכן פסק בשו"ת הרשב"ש סי' תקב: ולעניין פסיקת מזונות הבת **כפי מה שצריכה ולא כפי עושרו**, יפה דנת, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפי"ג מהלכות אישות, וכן היא בספר אבן העזר, וכן הסכים הרב בעל מגיד משנה ז"ל, דדוקא באשתו הוא דאמרינן עולה עמו ואינה יורדת. וכ"פ בשו"ת לב מבין להר"מ בירדוגו סוף סי' קלח: מ"מ אינו נותן להם מזונות אלא **פחותים, כמו משרה אשתו ע"י שלישי, ואפילו אם הוא עשיר אין צריך ליתן מזונות בניו לפי עושרו אלא כפי עוניו**. ובדינא דחיי על הסמ"ג לרבנו בעל כנה"ג לאוין פ"א (דף פב טור ג) כתב דלדעת מהר"ם מרוטנבורג ועוד ראשונים אפשר לדייק שחייב כפי כבודו ועושרו מדין מזונות אשתו כדעת הר"ן, אך מסיק וכתב:

ומיהו כיון דנפק מפומה דהרמב"ם ז"ל דאפילו בבניו ובנותיו הקטנים אינו נותן להם אלא כפי צורכם, אע"פ שנראה מכל הנך רבוותא שכתבתי דנותן להם לפי עושרו לעניין מעשה אין לנו כח לעשות נגד הרמב"ם, חדא, **דמספיקא לא מפקינן ממונא**. ותו, שהרי אפילו כל הנך רבוותא ז"ל איפשר ליישב דבריהם בדוחק כדברי הרמב"ם ז"ל. וכיון דלא איתמר בפירוש דבריהם אלא מכללא איתמר, והרמב"ם כתב בפירוש דאינו נותן להם אלא לפי צורכם, הכי נקיטינן.

עכ"פ גם הוא מודה שאף לפי שאר הראשונים שיתכן שהם חולקים על הרמב"ם היינו בהיותה אשתו, אבל אם מתה או התגרשה לכו"ע חייב כפי צרכן בלבד. וז"ל שם:

ומיהו במזונות הבנות דלאחר מיתה [של האם] מודינא דאינו נותן להם אלא לפי צורכן כיון דאינן תלויין במזונות אשתו אלא מתנאי בי"ד הם ניוזנות, **ולא מצינו שחילקו בין עשיר לעני אלא דוקא במזונות אשתו והדומה להם.**

וע"ע אוצר הפוסקים סי' עא עמ' 106. העולה מכל הני רבוותא שהאב חייב לזון את ילדיו רק בכדי צורכם ולא כפי עושרו, והדברים פשוטים. ועתה יש לדייק עוד בדברי הרמב"ם והמחבר, שהרי כתבו בלשונם **"כדי צורכם"**, ובסי' פ"ב סעיף ו כתב:

הגרושה אין לה מזונות אף על פי שהיא מניקה את בנה, אבל נותן לה יותר על שכרה דברים שהקטן צריך להם מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא בזה.

ובילדים מעל גיל 6 כתב שכופין אותו מדין צדקה, באיש דאמיד לצדקה נותן צדקה **המספקת להם.** ולבנותיו אחרי מותו כתב המחבר בסימן קיב סע' ו: האשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד. ואילו בבת אשתו כתב שנותן לה כדין המשרה אשתו ע"י שלישי, והוא כעני שבישראל. ויש לשאול האם כדי צורכם או דבר המספיק להם מקביל למשרה אשתו ע"י שלישי, כלומר מזונות הילדים שהאב מחוייב בהם הינם כעני שבישראל, או שמא שיעור שונה הוא, וא"כ מה הגדרתו. ואכן בפסקי דין רבניים חלק ט עמוד 259 העלה הגר"י קאפח ספק זה ולא הכריע. וז"ל:

הרי הלכה מפורשת היא שאין האב חייב לזון את בנו לפי רמתו ובודאי לא לפי רמת אשתו הגרושה, אלא לפי צרכיו (ראה סי' ע"ג ס"ו). ואשר למושג לפי צרכיו אם כעני שבישראל או כבינוני או שבכל זאת יש להתחשב ברמת שני ההורים גם יחד וההרגל של הבן, אין כאן מקומו.

לעיל הבאנו משו"ת לב מבין שנקט בפשטות ששיעור 'משרה ע"י שלישי' הנאמר בעני שבישראל **הוא** השיעור המחוייב במזונות ילדים גם בעשיר שבישראל, וכ"נ מלשון החלקת מחוקק הנ"ל שיעור **"כל דהו"**, ולפי זה מדובר על שיעור מינימלי ביותר, ואין הבדל בין בת אשתו לבניו ובנותיו. אמנם יש שחילקו וסברו ש'כדי צורכם' הינו שיעור גבוה יותר, דהיינו צורכיהם **בהתחשב ברמת הכנסתו של האב**, אך ברור שלא מדובר על מדידת הצורך לפי כבודו ורמת המחיה שלו, שזה החיוב באשתו בלבד. ועיין בפסקי דין רבניים חלק ט עמוד 255-256 באורך.

העולה מהנ"ל, שישנה מחלוקת האם מחייבים אותו לזון את ילדיו כפי עני שבישראל, דהיינו שמחוייב ברשימת מוצרים סגורה ומינימלית המופיעה בהלכה של משרה אשתו ע"י שלישי, והוא מזון עניים בלבד, כך סוברים החלקת מחוקק והלב

מבין, או שמחייבים אותו כפי צורכי אדם או ילד בינוני אפילו אם האב עשיר, וכ"ש כשהוא עצמו משתכר כבינוני או עני לכו"ע לא נחייב אותו לזון מעבר לרמת החיים שלו עצמו. ופשוט הדבר כי מעבר לצרכיהם הבסיסיים כעני שבישראל או כבינוני, שבו הינו מחויב מן הדין, ראוי לאב שיתן כדין צדקה די מחסורו אשר יחסר לו, אך ביה"ד אינו יכול לכופו לכך. וי"א שאדרבה טוב הדבר שאת הצרכים האלו יתן האב **בעצמו** לילדיו בזמנים שהם אצלו, שידעו להכיר לו טובה והיו קשורים אליו, וכפי שמבקשים אבות רבים.

אמנם בבתי הדין נהגו רבים לחייב כפי עושרו וכשם שחייב באשתו, וכתב במשפטי שמואל מהדו"ב סי' ג' אות י שהוא מדין צדקה 'די מחסורו אשר יחסר לו'. אך הדברים תמוהים ביותר, כי זהו נגד כל הפוסקים שכתבו בפירוש שאי אפשר לחייבו, ופשיטא שגם לפי שיטתם יש לכופ את האב מדין צדקה רק באם הינו עשיר ואמיד גדול, וכן לא יותר מחומש נכסיו (ועיין בזה בתשובת הגם שאול סימן כ, ובאריכות רבה ובטוב טעם בוויכוח בין הגאונים רא"א אדרי ור"צ לוז), וכ"ש שאין לחייבו יותר ממה שהוא מוציא על **צרכיו שלו**, שהרי לכו"ע אינו חייב לזון את ילדיו ברמה גבוהה משלו, וכ"כ שם הגרש"ב ורנר שאם הוא מנהיג עצמו בצמצום אפילו שהוא עשיר גדול אין לחייבו לזון בניו ברווח.

עכ"פ פשוט הדבר, כפי שראינו, שרוב ככל הפוסקים לא עלתה על דעתם לחייבו מעבר לכדי צורכם, ופשיטא שלנו אין כח להוציא ממון אפילו במחלוקת שקולה וכ"ש כאן שהוא כנגד כל הפוסקים ונגד שו"ע ורמב"ם, כפי שכתב בדינא דחיי שהובא לעיל.

יתירה מזאת, יסוד גדול בדין הוא שאין לחייב את האדם מעבר ליכולתו, ולכן, גם חיוב מינימלי זה הינו אך ורק באב שיש ביכולתו לזון את ילדיו, וזאת לאחר שיהיה לו בכדי לפרנס את עצמו. הסברה היא שמזונות ילדים אינו חוב כספי שחייב האב לילדיו כלווה ומזיק וכדומה, אלא חיוב לזון ולדאוג לילדיו, ולכן האב קודם במזונותיו לילדיו. וכך מצינו בגמרא מפורשת בחולין פד, א "ללחמך וללחם ביתך - לחמך קודם ללחם ביתך", וכן פסק הרמ"א ביו"ד סי' רנא סע' ג "פרנסת עצמו קודמת לכל אדם". לפיכך בטרם יחייב ביה"ד את האב בכפייה לזון את ילדיו אפילו לפי המינימום האמור לעיל, יש לנו להשאיר לאב בכדי מחייתו. וכ"ש שיש להשאיר לאב בכדי מחייתו טרם שנחייבו להעביר כסף לגרושתו לכלכלת ילדיו כשהם אצלה, שהרי מחויבותו אליהם כשהם אצלו והוא היחיד שיכול לזונם גבוהה ממחויבותו לזונם כשהם אצל אמם וגם היא יכולה לזון אותם [ולא נאריך במסגרת זו במחלוקת הרמב"ם והרשב"א אף בקטני קטנים האם יש חיוב כשיש להם יכולת לזון ממקום אחר, ובשיטת האחרונים הסבורים שאילו ראה המחבר את דברי הרשב"א היה חוזר בו, כפי שפסק בדברי משה אמריליו ח"א סי' מה].

למעשה, אין ספק שאדם המשתכר שכר מינימום של 5000 ₪ נטו שנחייב אותו בדמי מזונות ומדור אפילו במינימום האמור לעיל, וק"ו בן בנו של ק"ו אם נחייבו בדמי המזונות המקובלים בביה"ד ובביהמ"ש ובנוסף לכך אף בהוצאות חינוך, פעוטון ומעון, הרי שאדם זה ירעב ללחם בעצמו, ולכן במצב זה האב פטור מדמי המזונות לחלוטין, וגם כשירווח לו לא יחייב רטרואקטיבית. כך פסק בשו"ת מהרשד"ם חלק יורה דעה סי' קסו, וז"ל: ועתה אני אומר דמה נפשך, או יש סיפק ביד האיש הזה לפרנס את בניו או אין סיפק בידו, אם אין סיפק בידו פשיטא שאפילו קטני קטנים אין לכוף אותו, וכי מן הסלע נוציא מים"... וכן כתב בשו"ת זרע אמת ח"ב יו"ד סי' קח: דבר תימה, דהיאך יזונם משלו אם אין לו, הלא כשל עוזר ונפל עוזר, דמאין יושיעם? וכך פסק בשו"ת שופריה דיעקב סי' ס שאפילו בקטני קטנים לא ניתן לחייב את האב אם אין לו. וכ"פ בשו"ת שושנים לדוד (צאבח) אה"ע סי' כב:

שמאחר שאין לאל ידו... הדבר פשוט שאין עליו שום חיוב מזונות ואפילו לבת הקטנה... והגם שמצינו להרב ט"ז סי' עא ס"ק א' וז"ל חייב אדם לזון אפילו אינו אמוד, וכן הביא הרב"ש... עם כל זה נראה לקוצר דעתי דהאי אינו אמוד בממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם אבל סוף סוף אמוד ליתן המועט שאינו מספיק, אבל בשאינו אמוד ליתן כלום אפילו בתוך שש אין עליו חיוב מזונות אפילו לחם ולפתן.

ושם הכריע כשופריה דיעקב, דלא מבעיא דמצד התקנה אין עליו חיוב, אלא אפילו התחייב מעצמו חיוב הוא בטעות ויכול לחזור בו. וכעין זה פסקו הגר"י קאפח, הגר"מ אליהו והגר"ש מזרחי בפד"ר ט עמ' 355:

ביחס לגובה מזונות הבת הקטנה (פחות מבת שש). נכון הדבר שהסכום הוא אפסי לפי יוקר הכלכלה היום במדינתנו, אך הרי הדבר תלוי בהוכחות על גובה הכנסתו של האב. הדרך פתוחה לפני האם להגיש תביעתה לביה"ד האזורי להעלות את גובה מזונות הבנות בכל עת שתמצא הוכחות על גובה הכנסות האב. הדרך פתוחה לפני האב להגיש בקשתו לפני ביה"ד האזורי ולהוכיח את אי יכולתו להשתכר ולהרויח לפרנסת בנותיו.

וכ"כ פרישה חושן משפט סימן צז וז"ל:

דמזונות אשתו בין למאן דאמר שהם דאורייתא בין למאן דאמר דרבנן, על כל פנים מסתברא דלא חייבתו התורה ולא חכמים בתורת חוב, דהיינו להרעיב נפשם וליתן מזונות לאשתו על כל פנים כדין בעל חוב, אלא חייבתו תורה או חכמים להיות אשתו כגופו, דהיינו ליתן לה שארה וכסותה כמו שמאכיל ומלביש נפשו, ואף שקנו ממנו בקנין סודר על כתובתה ומזונותיה מכל מקום לא נקנה כי אם על פי מה שחייבתו תורה וחז"ל וכפי הנהוג.

ונראה דאם באשתו פטור ולא נחשב בעל חוב, כ"ש בבניו הקטנים ודאי שמן הדין אינם כגופו, ולא שייך לחייבו לחלק עמם את סעודתו היחידה בכפיה, ויזונו מן הצדקה.

בנוסף לכך, אף אם נעיז פנינו לחלוק על דברי קודשם של חז"ל בחולין פד הנ"ל, ועל המהרשד"ם וזרע אמת ושופריה דיעקב הנ"ל, ונאמר שחובת האב לזון את ילדיו הינה אבסולוטית אף אם ימות ברעב, משום שחובתו לצאצאיו קודמת לחייו שלו, הרי בפועל גם על ילדיו הקטנים עצמם אנו גוזרים חרפת רעב בימים שהם אצלו, שהרי כל ממונו עובר לאמם של הקטינים האלו. ואכן כבר שמעתי דיינים הסבורים כי צרכיהם הפיזיים של הקטינים קודמים לצורך באבא הנוכח ופעיל בחייהם, ולפיכך סבורים הם כי נכון הדבר שהקטינים יישהו אצל האם, והאב יממן את כלכלתם, מה ששולל את אבהותו בפועל. דברים אלו הינם כנגד המושכל הפשוט, כי טובתו המוחלטת של הקטין היא נוכחות משמעותית של שני ההורים בחייו, וכי יהיה לו אב שמח, מעניק ונותן, וכבר נכתבו בזה מאות מחקרים [עיי' בספר כנס הדיינים התשע"ח עמ' 137-135 והערה 4 שם]. טובה זו קודמת לכל רווחה כלכלית, כל עוד יש לילד מה לאכול ואינו גווע ברעב ח"ו. ואמנם בתויו"ט בכתובות פ"ד מ"ו כתב:

אם תאמר, ואי אינו אמיד מה מוציאים ממנו. וי"ל כמו בחיוב האשה, דאפילו אי לית ליה אלא מזוני דחד יומא חייב למיזנה מנייהו או למיכל בהדה במאי דאכל כמ"ש בטור סימן ע', אבל ודאי אינו חייב להשכיר עצמו בפועל לפרנסם אפילו לסברת ר' אליהו שכתב שם בטור דבאשה חייב, דהתם היינו טעמא דמספר כתובה נלמד אנא אפלא וכו'...

אלא שכבר ביארו באוצה"פ סימן עא עמ' נד שהפוסקים הנ"ל חולקים על תויו"ט, וכן נראה פשוט מדברי הפרישה שהבאנו לעיל, וממילא אין הלכה כמוהו. ובפרט שדברי התויו"ט האלה לא הובאו להלכה בפוסקים, ואילו דבריו בסיפא שאין חייב להשכיר את עצמו כן הובאו בפוסקים, מכאן שבמה שהוא מחייב אף עני לפרנס את ילדיו כמו את אשתו אין הלכה כמוהו. ועוד, אפילו לדברי תויו"ט בלישנא השניה א"א לכופו אלא למיכל בהדיה, דהיינו שבניו הקטנים יאכלו מפתו יחד עמו, אבל לא שניטול ממנו ארוחתו וניתן להם.

ועיין שורת הדין כרך י עמ' נט שמאריך להוכיח שהאב לא חייב ללוות כסף על מנת לפרנס את ילדיו, וכ"פ בפד"ר כרך טז עמ' 351 [ושם כתבו דבאשה נשואה שחייב במזונותיה ולוותה הרי שחייב הבעל לפרוע כמבואר בכתובות קז, ה"ה לבניה לדעת הר"ן דמזונות ילדים הנם מכח חובו לאשתו, אך אינו נוגע לגרושה]. ולפי זה אפילו אם נאמר שכשחייב לזון את אשתו ואת ילדיו מכח חיובו לאם כדברי הר"ן יתכן לומר שאע"פ שאין לו כרגע יכולה לגבות מביטוח לאומי וכשיעשיר יחזיר לביטוח הלאומי

כדין אשתו שלוותה, היינו בנשואה, אבל בגרושה ודאי שאינו חייב לה מזונות, וחיובו לבנים הינו תקנה עצמאית לשיטת מהר"ם והרא"ש וסיעתם. הרי שאם אין לו כרגע הוא **פטור לגמרי ולא נוצר עליו חוב**, וכ"ש בקטנים מעל גיל שש שהוא מדין צדקה לית דין ולית דיין שעני פטור ולא מחוייב ללוות ולא נוצר עליו חוב, והוא הדין לפי דעתנו שגם מתחת גיל שש החיוב הינו מדין צדקה, ובמקום אחר הארכנו בדין זה. ועיין אוצה"פ שם שא"א לחייב את האב לחזר על הפתחים או לצאת לעבוד בשביל לזון את ילדיו, ואף לשיטת מנחת יצחק דס"ל שחייב לחזר היינו באשתו נשואה וכשיטת הר"ן, אבל בגרושה מודה שא"צ לחזר על הפתחים. ואע"פ שפשוט שראוי לאב לעמוד בחובתו המוסרית, ולמסור את נפשו ואף לחזר על הפתחים וכ"ש לצאת ולהשכיר את עצמו כפועל בכדי לזון את ילדיו כנ"ל, אך ביה"ד בשום אופן לא רשאי לכופו על כך ולא ליטול את מה שאין לו וע"י כך לחייבו ממילא לצאת לעבוד או לחזר על הפתחים.

דיני המזונות הינם דיני נפשות. דיין המחייב פחות ממה שההלכה מחייבת יתכן שפוגע בקטינים, אך המחייב יותר ולו בשקל אחד הרי זה גוזל את האב ועלול אף לפגוע בחייו ממש, וכבר ידועים דברי חז"ל החמורים בעניין דיין הנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין וכפי שכתבו הרמב"ם הטור והמחבר ושאר הראשונים. וז"ל הטור הלכות דיינים סימן ח סעיפים ה-ו:

ויראה הדיין כאילו חרב מונחת לו על צווארו וכאילו גיהנם פתוחה לו מתחתיו, וידע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי הוא עתיד ליפרע ממנו אם הוא נוטה מקו הדין, שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט, ואומר ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפוטו כי לאלהים. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וכל דיין שנוטל ממון מזה ונותנו לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשות.

ועיין בספר כנס הדיינים תשע"ה עמוד 486 בדברים שאמר הגאון הרב שלמה שמשון קרליץ, אב"ד ת"א ופתח תקווה⁴ בכנס הדיינים תשל"ט, וז"ל:

מה שהזכירו שיש צורך ברחמנות על הילדים שיהיו מופקדים, אי משום **הא אי אפשר עדיין להוציא ממון**, אמרתו פעם מי שמרחם על הילדים ועל האישה **יוציא מכיסו כסף וישלם, אבל לחייב את האב להוציא ממנו כסף זה נקרא גזל**.

דברי הגרש"ש קרליץ שהיה מחשובי וותיקי הדיינים ואב"ד שנים רבות ברורים, כי לא ניתן בשם הרחמים על הילדים לעשוק את האב שלא כדין, והדברים נכונים הן לעניין החיוב מעבר ליכולת האב והן לעניין חיוב מעבר לצרכים בסיסיים אותם חייבה

4 שימש בדיינות ארבעים שנה, והיה חברם להרכב של הגר"ע יוסף ורבה של פתח תקווה הגר"ר כץ.

ההלכה והתקנה. וכך אמר לי הגר"א אברזיל ראב"ד ירושלים (בדימוס), כי אמר גם הוא בכנס דיינים שחיוב מזונות שלא כדין הינו גזל גמור.

דברי חז"ל חמורים דיים בשביל לחייב אותנו לדעת היטב כיצד לחייב, את מי לחייב ובאיזה סכום לחייב, לפיכך, ביה"ד בבואו להוציא ממון חייב להיות זהיר ומדויק מאוד, הדיין רשאי להוציא ממון רק את מה שההלכה מחייבת בכפיה, ורק ממי שהלכה מחייבת, דיין המוציא ממון באומד הדעת וללא בדיקה מדויקת, הן של **צרכי** המקבלים (הקטינים) והן של **יכולות** ההורים, הרי זה בכלל 'הגס לבו בהוראה' שידועים דברי חז"ל עליו. וכבר כתב הרמב"ם כי כיום אין מי שיכול להוציא באומד הדעת (סנהדרין כד, ב):

משרבו בתי דינין שאינן הגונים, ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה... **ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה...**

סוף דבר, דיני המזונות הינם מהמלאכות הקשות שבמקדש הדיינות, לא ניתן להוציא מהאב ללא שבדקנו היטב את יכולת האב ואת צרכיו שלו ולאחר מכן את צרכי ילדיו הבסיסיים.

* * *

לסיכום:

- א. חיוב מזונות קטינים הינו כפי צורכיהם וכעניי שבישראל.
- ב. חובה להשאיר לאב כדי מחייתו.
- ג. אב עני פטור ממזונות קטינים מן הדין ולא ניתן לכופו בביה"ד, אך ראוי לו שיעשה כל מאמץ לזון את ילדיו, ואם אינו יכול יבואו הילדים אל האב והוא יחלוק איתם את לחמו.
- ד. אב עני הפטור ממזונות לא נוצר אצלו חוב, ולא ניתן ללוות מאדם פרטי או דרך ביטוח לאומי וכדומה ולחייבו להשיב כשירווח לו.

